

Szláv jövevényszók a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban

Kárpátalja magyar lakossága többé-kevésbé egységes, kompakt tömbben él: az Ungvár, Munkács, Beregszász és Szöllős vonaltól délre a cseh, magyar, illetve román határig, néhány beékelődött ukrán lakosságú községtől eltekintve, színmagyar a vidék. Ettől a vonaltól északra már csak néhány magyar falu esik, ukrán lakosságú községtől övezve. Szöllőstől keletre, a máramarosi részen már csak nyelvszigeteken (Visk, Técső, Aknaszlatina), illetve szórványokban él a magyarság.

Hivatalos adatok szerint Kárpátalján 1967. január 1-én 163 100 (1959-ben 146 247) személy vallotta magát magyarnak. A magyarság tényleges száma ennél valamivel magasabb. Nem hivatalos becslések szerint a magyar ajkúak száma eléri a 200—250 ezer főt. (A területen összesen 96 magyar tan nyelvű iskola, köztük 20 középiskola működik).

A kárpátaljai magyar nyelvjárások az észak-keleti nyelvjárástípushoz tartoznak, de ezen belül elég élesen elhatárolható három tájszólásra oszthatók, ezek határai nagyjából egybeesnek a régi megyehatárokkal (Ung, Bereg és Ugocsa megye). Néhány más típushoz tartozó nyelvjárássziget is található a vidéken, pl. palócos jellegű a nagydobronyi nyelvjárás, melyet az illabiális *á* és a labiális hosszú *ā* élesen elkülönít a környező magyar nyelvjárásoktól, a viski nyelv- és nyelvjárásszigetet pedig az erős *a*-zás és *e*-zés a mezőségi nyelvjárástípussal rokonítja.

Sajnos, a kárpátaljai magyar nyelvjárások majdnem egészen kiestek a magyar nyelvjárás kutatás látószögéből. Az e vidékről megjelent csekély számú közlemény¹ szinte még tájékozódásul sem szolgál. A helyi magyar nyelvjárás kutatás viszont még csak az első lépéseket teszi, és hosszú évekre lesz szüksége, hogy behozza a lemaradást.

A kárpátaljai magyarság évszázadok óta él különböző szláv népek (elsősorban ukránok) közvetlen szomszédságában. Ennek a több évszázados együtt-

¹ LŐRINCZE—BENKŐ, Magyar nyelvjárás bibliográfia 1817—1949. Bp., 1951. Megfelelő helyein.

élésnek és kölcsönhatásnak mind nyelvi, mind néprajzi, kultúrtörténeti stb. vonatkozásai mindmáig nincsenek kellőképpen tisztázva. Ez alól kivételt legfeljebb csak a kárpátukrán nyelvjárásokat ért magyar hatás problémaköre képez, melynek már gazdag irodalma van. Itt elég megemlítenem MOKÁNY SÁNDOR kandidátusi² és PETRO LIZANEC doktori³ értekezését, valamint e két szerző tucatnyi cikkét.⁴

A kárpátaljai magyar nyelvjárásokat ért szláv hatás majdnem teljes egészében feltáratlan. KNEZSA a magyar nyelv szláv jövevényszavainak szentelt hatalmas művében csak kis mértékben ölelte fel a nyelvjárások s annál is kevésbé a kárpátaljai magyar nyelvjárások gazdag anyagát. E téren nem is törekedett teljességre (vö. SzIJs. I, 5, 7; Pais-Emlékkönyv 329—30; l. még KISS, MNyj. V, 147).

Az utóbbi években azonban mutatkozik némi előrehaladás. Nyelvjárásaink szláv jövevényszavainak problémáját is érinti A. ROT (A magyar nyelv fejlődése. A magyar—keleti szláv nyelvi kapcsolatok. Kijev—Uzshorod, 1968) és LIZANEC (Magyar—ukrán nyelvi kapcsolatok. A kárpáton túli ukrán nyelvjárások alapján. Uzshorod, 1970), de mindketten csak egy általuk ukrán eredetűeknek minősített szavakból álló szójegyzéket közölnek minden magyarázat és etimologizálás nélkül (ROT, 255—6; LIZANEC 38—9). Igaz ugyan, hogy sem ROT, sem LIZANEC könyvének nem elsődleges célja a kárpátaljai magyar nyelvjárások ukrán jövevényszavainak a kutatása, mégis csak sajnálni lehet, hogy a szerzők lemondtak a felsorolt szavak tudományos tárgyalásáról, a vélemények és az idevágó irodalom idézéséről. Ezért sok esetben érthetetlen, milyen meggondolások alapján sorol a két szerző egy-egy szót ukrán eredetű szavaink közé a korábbi, részletesen kifejtett és tudományosan megalapozott szófejtések ellenére. Például:

A magyar nyelvjárás *dohot* 'kocsikenőcs', amit ROT az ukránból származtat (i. m. 255), román közvetítéssel került nyelvjárásainkba (KNEZSA, SzIJs. I, 624; TESz. I, 603; MÁRTON: NyIrK. VI, 281). A magyar *kaloda* sem ukrán eredetű, mint ahogy ROT (uo.) és LIZANEC (i. m. 38) véli, hanem mint a jogi terminológiába tartozó szó (tehát nem építkezési szakszó!), déli szláv, esetleg szlovák eredetű (KNEZSA, i. m. 246; TESz. II, 329). LIZANEC (i. m. 34) a magyar *bazsarózsá*-t az ukrán *божарюжа*-ból származtatja, ennek viszont épp a fordítottja az igaz: az ukrán szó származik a magyarból, ez pedig összetett szó, melynek előtagja, a *bazsa*- déli szláv eredetű (KNEZSA, i. m. 85; TESz. I, 263). Nem lehet ukrán eredetű *rag* 'szarufa' szavunk sem, mint azt LIZANEC

² А. А. Мокань, Венгерские заимствования в Мароморошском украинском диалекте Закарпатской области. АДК, Тарту, 1966.

³ П. Н. Лизанец, Украинско—венгерские языковые контакты. АДД, Львов, 1972. — Ennek rövid változata megjelent magyarul is: Magyar—ukrán nyelvi kapcsolatok (A kárpáton túli ukrán nyelvjárások anyaga alapján). Uzshorod, 1970.

⁴ Ezek rövid bibliográfiáját l.: LIZANEC, i. m. 236—8.

gondolja (i. m. 35), először a g-je miatt, másodszer azért, mert déldunántúli elterjedésű szó (KNEZSA szerint déli szláv eredetű; i. m. 454). *Tiló* szavunknak sincs — minden valószínűség szerint — semmi köze az ukrán *терлиця ~ теллиця*-hoz 'ua.' (LIZANEC, i. m. 36), mivel ez hangtanilag sem fogadható el, és más-különb is kifogástalan török etimológiája van (SzófSz. 310). Még egy közös fogyatékosága van a két tanulmány ide vonatkozó részének: a közölt anyag forrásának pontatlan jelzése (*Rot*), illetve annak teljes hiánya (*Lizanec*), ami lehetetlenné teszi az ellenőrzést.

Az utóbbi években megindult a kárpátaljai magyar nyelvjárások szlavizmusainak rendszeres kutatása is. KÓTYUK ISTVÁN kandidátusi értekezésének témájául választotta az Ung-völgyi magyar nyelvjárásokat ért ukrán hatás kutatását. A tárgykörből megjelent néhány kisebb közleménye is (tudományos előadások tézisei),⁵ s türelmetlenül várjuk munkája eredményeinek részletes ismertetését.

Jómagam nyelvészeti érdeklődése is főképpen nyelvjárásaink szláv jövevényszavainak kutatására irányul.⁶ Az alábbiakban is szlavizmusaink adattárának bővítéséhez szeretnék hozzájárulni. A közölt szavak Kárpátalja különböző vidékeiről valók, mindegyik saját gyűjtésű, illetve feljegyzésű szó.

***

Balamuta. — Az MTsz. 1875-ből tartja nyilván Zemplén megyéből 'baj, galiba, kellemetlenség' jelentéssel. Eredetéről KNEZSA (SzlJSz. I, 73) a következőket állapítja meg: „<szlovák *balamuta* 'hebehurgyaság, zavar, baj, vesződés' Hv, KÁLAL, — másutt 'hebehurgya, szószátyár' JANCS; morva 'Schwindler' BART. SI; cseh 'Schwätzer'... stb. BEW I, 251.”

A kárpátaljai magyar nyelvjárásokban a következő jelentéseit jegyeztem

⁵ С. И. Ковтюк, Славянские заимствования в бытовой лексике венгерского говора Ужгородского района. — Тези доповідей та повідомлення до ХІХ наукової конференції професорсько-викладацького складу. Романо-германська та угорська філологія. Ужгород, 1965. 73—7; уб.:; Славянизмы в венгерском говоре с. Ратовцы Ужгородского района. *Всесоюзная конференция по финно-угроведению* (Тезисы докладов и сообщения) май—июнь 1969. Йошкар—Ола, 1969. 40—2; уб.: Украинизмы в венгерском говоре низовья реки Уж Закарпатской области (лексика, связанная с названиями физических и психических особенностей человека). Вопросы советского финно—угроведения. *Языкознание*. Саранск, 1972. 115—6.

⁶ A témakörrel kapcsolatban néhány cikkem is megjelent: Ш. Фодо: Славянские заимствования в географической терминологии венгерских говоров района Верхней Тисы. *Ученые записки Тартуского государственного университета*. Выпуск 275. Труды по русской и славянской филологии. Т. ХІХ, серия лингвистическая. Тарту, 1971. 84—96; уб.: Некоторые данные о славянских заимствованиях в двух венгерских говорах Закарпатья (район Верхней Тисы). *Карпатская диалектология и ономастика*. Москва, 1972. 258—76; уб.: Прилагательные славянского происхождения в венгерских говорах на Верхней Тисе. *Советское финно—угроведение* VIII (1972), 131—5.

fel: 'hebehurgia' (Beregsom) 'csavargó, kószáló' (Feketeardó), 'baj, zavar, kellemetlenség' (Tarnóc).

Úgy gondolom, hogy két külön átvétellel van dolgunk. A 'hebehurgia, csavargó, kószáló' jelentésű *balamuta* forrása az ukrán *баламыта* 'lázító, csábító <férfi, ill. nő>; nehézség, nehéz helyzet, zavar, fejetlenség, zűrzavar' (HRINČENKO I, 24). Habár hasonló jelentése a szlovák szónak is van (l. fentebb), a szó földrajzi elterjedése az ukrán származtatás mellett szól. A 'baj, zavar, kellemetlenség, hebehurgyaság' jelentésű *balamuta* viszont valószínűleg a szlovákból való, e mellett szól az is, hogy ez a jelentése a szónak csak a szlovákkal érintkező nyelvjárásokból adatolható (Tarnóc szintén közvetlenül a szlovák államhatár mellett és a magyar—szlovák nyelvhatár közelében fekszik). — A szláv szó eredete vitatott (vö. BERNEKER, SĪEtWb. I, 251; BRÜCKNER 12; MACHEK, EtSlČSl. 23; SŁAWSKI I, 26; VASMER, EtSlRusskJaz. I, 113; RUDNYCKYJ, EtDictUkr. I, 68).

Brickál. — Kárpátalja-szerte ismert tájszó, jelentése 'fröcsköl'. Alakváltozatai: *brickál* (Visk, Técső, Beregszász), *brizgál* (Bátyu, Tarnóc), *prickál* (Újlak), *brędzgál* (Karácsfalva).

Valószínűleg két külön átvétellel van dolgunk: a *brickál* az ukrán *брыз-каму* 'fröcsköl' (HRINČENKO), a *brizgál* viszont a szlovák *brýzgat* 'ua.' (SlSj.) átvétele. Ezt látszik alátámasztani az alakváltozatok földrajzi elterjedése is. Nem lehet azonban kizárni azt sem, hogy a változatok hangváltozás eredményeképpen jöttek létre, ami magyar, illetve szláv alapon is magyarázható. Megfelelő szó a többi szláv nyelvben is található; vö. or. *брызгати* (DAL'); le. *bryzgać* (SlJP.); cseh *brýzhati* (MACHEK, EtSlČSl. 46); szln. *brýzgati* (SlSKJ.); szb.-h. *брызгаму* (SKNJ.); blg. *бръзгам* (BъгТълкРеč.); l. még: VASMER, EtSlRusskJaz. I, 222; MACHEK, i. m. 46—7; SŁAWSKI, SĪEt. I, 45). A magyar *brizgál* 'turkál az ételben, belepiszkál valamibe' külön átvétel a szlovákból. A jelentéskülönbség a *birizgál* szavunkkal való keveredés eredménye (TESz. I, 304).

Cuhál. — A máramarosi Visken és Técsőn jegyeztem fel a szót 'cipel, hurcol' jelentésben. Forrása a szlovák *cuchat* 'von, húz, hurcol, vonszol' (MACHEK, EtSlČSl. 62); vö. még cseh *cuchati* 'összekuszál; összeborzol, szétzilál, elnyű' (TRÁVNÍČEK). — Bizonytalan eredetű szó, a többi szláv nyelvből nem mutatható ki (MACHEK, i. m.).

Csujes. — A kárpátaljai ukránok gúnyneveként használatos a szó Técsőn. Forrása az ukrán *чужа*, ez pedig a *чуму* 'hall' (HRINČENKO) ige jelen idejű, egyes szám második személyű alakja. A megfelelő szó minden szláv nyelvben megtalálható (VASMER, RussEtWb. III, 361; BRÜCKNER, SĪEt. 81; SŁAWSKI, SĪEt. I, 127; MACHEK, EtSlČSl. 75; PREOBRAŽENSKIJ, EtSl. II, 83). Hasonló névalkotással másutt is találkozhatunk, pl. az észtországi oroszok az észteket rosszállóan *kule*-knek nevezik, melynek forrása az észti *kuule*, a *kuulama* 'hall' felsz. m. egysz. 2. sz. alakja (saját megfigyelésem F. S.).

Drácsol. — Szintén szűk elterjedésű tájszó, jelentése 'rönkből deszkát fűrész' (Visk, Técső). Nyelvünkbe az ukránból került: *драчувату* 'ua.' (HRICÁK); vö. még: *драу* 'fűrész munkás' (HRINČENKO, HRICÁK); *драчка*: 1. 'fűrésztelep', 2. 'deszka' (HRINČENKO). Más szláv nyelvből ebben a jelentésben nem mutatható ki. — Az ősszláv *drati származékai (PREOBRAŽENSKIJ, EtSl. I, 192—3).

Dubovcsák. — Ungváron és környékén ismert gombanév. Adatközlőim szerint a tinóruák családjába tartozó gombát jelöli, de pontosan azonosítani nem tudták. Nyilvánvalóan egy szlovák *dubovcsák átvétele, de a szót ebben az alakban kimutatni nem tudom. Vö. szlk. *dubák*, *dubáčik* 'Boletus edulis' (KÁLAL, SISJ.); cseh *dubak* 'Boletus aestivalis' (TRÁVNÍČEK)⁷; or. *дубовик* 'változékony tinóru'; 'Boletus luridus' (DAL'; HADROVICS—GÁLDI, OrMSz.); ukr. *дубовик* 'ehető gomba' (SIUKRM.). Az ukrán szó valószínűleg az oroszból való, a tájszótárak nem ismerik. — A *dub* 'tölgy' származékai. Etimológiailag azonos az 'úri gomba' jelentésű *dubák* tájszóval (I. KNEZSA, SzJsz. I, 162).

Gemba. — Aknaszlatinán jegyeztem fel 'vastag, duzzadt ajak' jelentésben. bizalmas, rosszálló stílusértékű szó. Forrása a kárpátukrán *гемба* 'ajak' (rosz. szálló).⁸ Az ukrán szó Kárpátalja-szerte ismert, de szórványosan Ukrajna más vidékein is előfordul.⁹ Vö. még: le. *geba* 'ajak' (SIJP); kelet-szlovák *gemba* 'ua.' (CZAMBEL, Reč; KÁLAL). A szónak mélyhangú változata is ismert: szlk. *gamba* 'ajak, száj' (KÁLAL); morva *gamba* 'ua.' (rosszálló).¹⁰

A szlovák és a morva szó közvetlen átvétel a lengyelből, az ukránnál — ami szintén polonizmus — számolnunk kell a szlovák közvetítés lehetőségével is (DZENDZELIVSZKIJ, i. m. 46—7). A lengyel *geba* ősszláv eredetű (SŁAWSKI, SIEt. I, 271—2). Vö. még: a magyar nyelvjárási *gambács* 'ajkas korsó' (KNEZSA, i. m. 180).

Holubinka. — Kárpátalja különböző vidékein ismert tájszó, jelentése: 'galambgomba'. Alakváltozatai: *holubinka* (Szürte), *holopinka* (Aknaszlatina). Ukrán vagy szlovák eredetű. Vö. ukr. *голубінка* 'gombafajta'; 'Agaricus russula' (HRICÁK); szlk. N. *holubienka* 'gombafajta', *holubinka* 'nőstény galamb' (SISJ.); cseh *holubinka* 'gombafajta'; 'Russula' (МАЧЕК, EtSlČSl. 137), *holubinka* 'nőstény galamb' (TRÁVNÍČEK); szb.-hv. *голубінка* 'nősténygalamb', *голубача* 'gombafajta'; 'Tricholoma russula' (SKNJ.). A megfelelő szó a többi szláv nyelvből is megvan. Vö.: or. N. *голубец* 'gombafajta: Agaricus violaccus' (DAL'); le. *golqbek* 'gombafajta; Russula' (SIJP.) stb. Etimológiailag összetartozik a más átvételből származó m. N. *galambicá*-val (vö.: TESz. I, 1016; KNEZSA, i. m. 636—7).

⁷ L. még: ALBERT PÍLÁT, Atlas hub. Praha, é. n. [1970]. 34. kép.

⁸ Й. О. Дзєндзєлівський, Українсько—західнослов'янські лексичні паралелі. Київ, 1967. 47.

⁹ О. С. Мельничук, Словник специфічної лексики говірки села Писарівки (Кодимського району Одеської області). *Лексикографічний бюлетень*. В. 2. Київ, 1952. 76; Л. С. Терешко, Украинские говоры южного Побужья АДК., Одесса, 1954. 15.

¹⁰ J. BELIČ, Dolská nářečí na Moravě. Praha, 1954. 183.

A szláv szók a *golob 'galamb' származékai (MACHEK, EtSIČSI. 137; SŁAWSKI, SĪEt. I, 313).

Hukán. — A kárpátukránok gúnyneveként az egész területen ismert szó. Forrása az ukrán *зукан* 'hangoskodó, műveletlen ember'. Vö. or. N. *зукан* 'madárfajta; *Botaurus minutus* L.' (SIRusskNg VII, 211). — A szó a *зукати* 'kiáltoz' származéka. Ennek eredete még nem minden részletében tisztázott, valószínűleg hangutánzó eredetű. Megfelelője minden szláv nyelvben megvan (vö. VASMER, EtSIRusskJaz. I, 472; PREOBRAŽENSKIJ, EtSl. I, 168; MACHEK, EtSIČSI. 140; SŁAWSKI, SĪEt. I, 433; MLADENOV, EtReč. 114).

Hurbába. — Csak ebben az alakban használatos técsői tájszó, jelentése 'tömegben, csoportban; zsúfoltan; zsúfoltság': *naty hurbába vatytok* (=nagy csoportban), *ugy vatytok itt, mint ety hurbába* (=zsúfoltan). — Forrása az ukrán *гурба* 'tömeg; tülekedés, tolongás' (SIUkrM; HRINČENKO). Vö. or. *гурба* 'ua.' (DAL'). — Vitatott eredetű szó (VASMER, i. m. 476; PREOBRAŽENSKIJ, i. m. 170).

Kanóka. — A nem szótározott tájszók csoportjába tartozik. A szóra nekem is csak egy adatom van Técsőről (ma Tyácsevo): *kanóka* 'dongából készült edény túró v. más tejtermék tartására'. Kihalóban levő tájszó, már csak az idősebb korosztály ismeri. A magyar *kanóka* forrása az ukr. Kárp. *коновка* 'tej és túró tárolására szolgáló faedény' (M. A. Грицак, Словник українських говор в Закарпатській обл. Kézirat); ukr. irod. *кинва* 'ua.' (HRINČENKO II, 244). Megfelelő szó a többi északi szláv nyelvben is van, vö. or. N. *коновка* 'korsó, köcsög' (DAL'² II, 152); f.-or. *коновка* 'ua.' (VASMER, EtSIRusskJaz. II, 311); le. *konew*, *konewka* 'köcsög, bödön' (SIJP. III, 907, 908); cseh *konev* 'bödön' (PSIJC.); szlk. *kanva* 'ua.' (SISJ. I, 672).

A szláv szók a kfn. *Kanne* 'köcsög, edény' átvételei. VASMER szerint a keleti szláv nyelvekbe a szó lengyel közvetítéssel került (i. m. II, 311), MACHEK viszont a le. *konew*-et a csehből származtatja (i. m. 218).

Kazup. — A szónak a különböző magyar nyelvjárásokból ismert 'fahéjból készült kosár' (MTsz., SzamSz.) és 'otromba csizma' (SzamSz.) jelentésein kívül még egy jelentését sikerült feljegyezni: 'a szokottnál nagyobb, kövérebb személy, illetve tárgy' (Técső). A szót KNEIENZA (SzlJsz. I, 260) és a TESz. az ukr. Kárp. *козуб* 'hánckosár'-ból származtatja. Véleményem szerint a szó az általam közölt jelentésben külön átvétel az ukránból: ukr. Kárp. *козуб* 'bendő, nagy has' (CSOPEI). Az utóbbi etimológiailag azonos a 'fakéregből, ill. hánckból készült kosár' jelentésű *козуб*-bal (HRINČENKO). — Keleti és nyugati szláv szó. Eredete nincs tisztázva (BERNEKER, SĪEtWb. I, 596; MACHEK, EtSIČSI. 230; SŁAWSKI, SĪEt. III, 34; BRÜCKNER, SĪEt. 263. L. még VASMER EtSIRussk-Jaz. II, 402 és PREOBRAŽENSKIJ, EtSl. I, 406 a *кyзob* alatt.).

Kázse. — Visk és Técső nyelvjárásaiban ismert tájszó. Használata eléggé korlátozott, habár minden korosztály ismeri. A beszélőnek, ill. hallgatónak az elmondott, ill. hallott hír, tény stb. valódiságával, valószínűségével kapcsola-

tos kételyét, valamint lekicsinylését, megvetését fejezi ki. — Forrása az ukrán *каже* 'mondja' (<*казати* 'mond') (HRINČENKO). — Közsláv szó (VASMER, EtSIRusskJaz. I, 158; МАЧЕК, EtSIČSl. 196; BRÜCKNER, SĪEt. 223).

Keszzelica. — Tiszaújhelyen jegyeztem fel a szót 'kompótszerű ételféle' jelentésben. Az ukrán *киселиця* 'savanyú ételféle, amit szilvából és kukoricadarából főznek' (HRINČENKO) átvétele. — A közsláv *kysel* 'savanyú' származéka (BERNEKER, SĪEtWb. I, 678; VASMER, EtSIRusskJaz. II, 239; ПРЕОБРАЖЕНСКИЈ, EtSl. I, 309; *киснуть* a.).

A *keszelica* etimológiailag azonos a más átvételből származó magyar nyelvjárási *keszőce* ~ *keszölce* stb.-vel (l. KNIEZSA, SzlJsz. I, 266; TESz. II, 471).

Kruconyika. — A MTsz. Zemplénből tartja nyilván 1875-ből: *krucenyika* 'valami tésztás étel' (MTsz. I, 1234). A kárpátaljai magyar nyelvjárások jelentős részében is ismert a szó *kruconyika* alakban különböző tésztás ételek nevéként. — A szóról KNIEZSA (SzlJsz. I, 288) a következőket állapítja meg: „Nyilván egy sz **krucenika* átvétele (a *krucen*-ből, ez pedig a *krutit* 'csavarni, sodorni' part. praet. pass-*9*). A szóra adataim nincsenek.” Véleményem szerint a szó nyelvjárásainkba a kárpátukránból került, e mellett szól az is, hogy a szó Kárpátalja-szerre ismert. Bizonyos nehézséget jelent, hogy az ukránból csak *крученик* 'valami tésztás étel',¹¹ illetve *кручениця* 'ua.' (HRICÁK) alakban tudom kimutatni. Ennek ellenére a származtatás helyességében nincs okunk kételkedni. — Az ukrán *крученик* hangalakjáról ítélve nyugati szláv, közelebb-ről szlovák átvétel. Vö. szlk. *krucanec* 'fonott kalács' (KÁLAL; SISJ.), ez viszont a szlk. N. *krucic* 'fon, sodor' (BUFFA) származéka.

Kucik. — A szónak a TESz.-ben felsoroltakon kívül a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban a következő jelentéseit jegyeztem fel: 1. 'a száj szélének kippállása' (Salamon), 2. 'a menyasszony szüleinek a látogatása a vőlegény házánál, annak életkörülményei felől való tájékozódás céljából' (Tarnóc). — Véleményem szerint a 2. jelentés a magyarban fejlődött a szlovák eredetű m. N. *kucik*-ből: *kucik* 'tűzhely' > *kuciknéző* 'háztűznéző' > *kucik* 'a menyasszony szüleinek látogatása a vőlegény házánál, annak életkörülményei felől való tájékozódás céljából' (vö. TESz. II, 652); az első jelentésben pedig külön átvétel a szlovákból; vö. szlk. N. *kucik* 'kis sarok, zug, szeglet; szájszeglet' (CZAMBEL, Reč. 541). L. még: KNIEZSA, SzlJsz. 298; *kutyik* alatt.

Kucsá. — A szó jelentése 'szegényes, düledező, régi ház; putri' (Técső). A szó az ukrán *куча* 'disznóól; kalitka; rakás' (HRINČENKO) átvétele. Vö. szb.-hv. *kùca* 'ház' (HASz.); szln. *kóča* 'parasztház' (PLETERŠNIK); blg. *куча* 'ház' (БѣлгТѣлкРеč.?). — Eredeti szó, az ősszláv **koptja* továbbfejlődése (BERNEKER, SĪEtWb. I, 603). Etimológiailag azonos a más átvételből származó m. N. *kutyá*-val, melynek forrása a szb.-hv. *kùca* (KNIEZSA, SzlJsz. I, 289).

¹¹ DZENDZELIVSZKIЈ, i. m. 158.

Kupa, kupka. — A kupa Ugocsában általánosan, Beregben szörványosan ismert tájszó 'csomó, rakás; kenderrakás, kukoricaszár-rakás' jelentésben (Bökény, Forgolány, Gődényháza, Tiszaújhely, Mátyfalva, Feketepatak, Bene stb.). KNIEZSA (SzlJsz. I, 294) csupán Jászberényből idézi 'kukoricaszár-rakás' jelentésben, a SzamSz. nem ismeri. A szó nyelvjárásainkba minden kétséget kizáróan az ukránból került, habár KNIEZSA a jászberényi *kúpát* a szlovákból származtatja. Vö. még: ukr. *кyна* 'csomó, rakás; tömeg, sokaság' (HRINČENKO); szlk. *kupa* 'rakás, tömeg' (CZAMBEL, Reč.); cseh *kupa* 'csomó, rakás, sokaság' (TRÁVNÍČEK⁴); le. *kupa* 'ua.' (SĪJP.); or. *кyна* 'ua.' (DAL'); blg. *кyна* 'csomó; boglya' (BKE.); szb.-hv. *кyна* 'csomó' (VUK.³; HASz.).

Etimológiailag idetartozik a *kupka* is, amelynek jelentése: 'csomó, rakás; kisebb csoport' (Técső), '(búza-, krumpli-)rakás' (Kerekhegy), 'kendercsomó' (Salánk). A szó az ukrán *кyнка* 'kis csomó' (HRINČENKO) átvétele, ez pedig a *кyна* demin.-a. — Közszláv szó (VASMER, EtSlRusskJaz. II, 418—9; MACHEK, EtSlČSl. 247).

Liszka-fa. — 'Szilvaaszaló vesszőrács' jelentésben jegyeztem fel a szót Császlócon. — Az ukránból vagy a szlovákból került a szó a császlóci nyelvjárásba. Vö.: ukr. *лицка* 'vesszőfonaadék, gyümölcsaszaló rács; halfogó fonaadék; mogyorócserje' (HRINČENKO); szlk. *lieska* 'mogyorócserje; gyümölcsaszaló rács' (SISJ.). — Megfelelő szó a többi szláv nyelvből is kimutatható (VASMER, EtSlRusskJaz. II, 486; MACHEK, i. m. 271).

Mont. — A TESz (II, 952) ismeretlen eredetűnek tartja ezt az északkelet tájszót. Első adatát 1674-ből közli. Alakváltozatai: *mont, munt, mojt*; jelentése: 'törköly, maradék'. A szó a Felső-Tisza vidékén ma is közhasználatú. A fent említetteken kívül még a következő jelentéseit jegyeztem le: 'must' (Técső); 'borseprő' (Feketeardó). A *mont*-ot 'kipréselt szőlő szüretkor' jelentésben a SzamSz. is ismeri. — Megvan az erdélyi román nyelvjárásokban is: *mont* 'törköly' (TESz. II, 952).

Véleményem szerint a magyar *mont* a szlávból, közelebbről a szerb-horvátból való. Vö. szb.-hv. *mút* 'seprő, törköly, alj, üledék' (HASz.); szln. *mot* 'üledék' (PLETERŠNIK); szlk. N. *mút, mút* 'összezúzott, pépszerű gyümölcs v. zöldség; szenny, iszap, üledék' (SISJ.); or. *мыть* 'zavaros, piszkos folyadék' (DAL'); ukr. *мут* 'ua.' (URSl.). Megfelelő szó a többi szláv nyelvben is van; vö. blg. R. *мтежь** 'üledék, alj' (GEROV); blg. *мѣтен* 'zavaros' (Бѣлг.Тѣлк. Reč.²); cseh *moutiti* 'zavar, felkavar'. (Etimológiájához l. VASMER, REtWb. II, 179; PES. I, 572; MACHEK, EtSlČSl. 308). — A magyarba egy szb.-hv. **mot* 'törköly, seprő' kerülhetett át még a X. század vége előtt. A szerb-horvátból való átvétel mellett tanúskodik az is, hogy a szónak 'seprő, törköly' jelentése

* A szövegben szereplő szó helyesen **МЖТЕЖЬ.**

csak a szerb-horvátban van, sőt itt több származéka is található, melyek mind kapcsolatban vannak a 'seprő, törköly' jelentéssel. Vö. *mutež* 'alj, üledék, seprő'; *mutlâg* 'alj, seprő'; *mütłaga* 'ua.'; *mütnjak* 'pálinkafőző üst' (HASz.). Igaz, hasonló jelentése a szlovák *mút*, *mút*-nak is van, viszont itt a szó csak nyelvjárási szinten él, és származékainak sincs 'törköly, seprő' jelentése.

A *mont* tehát a Felső-Tisza vidéki közvetlen magyar—délszláv érintkezésnek az eredménye. Ennek az érintkezésnek pedig megvoltak a feltételei. A vidék szláv eredetű helynevei, melyekben a szláv nazálisok tükröződnek, minden kétséget kizáróan tanúsítják, hogy a honfoglaló magyarokat itt megelőző szlávok keleti szlávok nem lehettek, mivel az óoroszban a nazálisoknak már a X. században nincs nyomuk (KNEIENZA: MNny. IV, 230). — Vö. + *Long*, dűlő Nagyszöllős (ma Vinogradovo) mellett (SZABÓ, Ugccsa m. 358); *Longh*, dűlő Ecsed mellett (MAKSAI 132); *Longalja*, dűlő a Bereg megyei Asztély (ma Luzsánka) határában (KNEIENZA: i. h.) < *lgg 'erdő'. A névre I. MELICH, HonfMg. 121; KNEIENZA: MNny. IV, 205; Szt. István-Eml. II, 372; SZABÓ: i. m. 358. — *Lanka* (ukr. *Luhi*) hn. Kárpátalja técsői járásában; *Lonka* dűlő Rákóc (ma Rakovec) határában (SZABÓ: i. m. 460). < *lgka 'rét, mező' (KNEIENZA, SzJsz.; SZABÓ: i. m. 460). — *Dombó* (ukr. *Dubove*) hn. Kárpátalja técsői járásában; *Dombó* a mai szabolcs-szatmári Komlódtótfalu egyik részének egykori neve (vö. MEZŐ—NÉMETH 65; MAKSAI 131; CSÁNKI I, 473.) < *dobov < *dobv* 'tölgy' (vö. MOÓR: ZONF. VI, 18; UngJb. VII, 438; KNEIENZA: Szt. István-Eml. II, 372; MR. I, 220; MNny. IV, 197—8, VI, 15; STANISLAV II, 158; MEZŐ—NÉMETH: i. h.). — Hasonló földrajzi nevek a magyar nyelvterület más vidékén is találhatóak.

A délszláv szigetek Felső-Tisza vidéki előfordulásának lehetőségét sok kutató valószínűnek tartja (vö. KNEIENZA: MNny. IV, 231; MELICH, HonfMg. 272; Magyarország története. Bp., 1964. I, 42). A kárpátaljai ukrán nyelvjárásokban található számos más délszláv elem, illetőleg sajátosság szintén azt bizonyítja, hogy e vidéken az ukránokat megelőző szlávok délszláv jellegűek lehettek. (Erre vonatkozóan I. KDA. 5—27). A magyar *mont* szó kései adatolása azzal magyarázható, hogy a szó csak nyelvjárási szinten él (vö. TESz. II, 234. *iromba* a.).

Motrosál. — Máramarosi tájszó, jelentése; 'szöszmötölve hangot ad; szöszmötöl, pizsmog' (Visk, Técső). Valószínűleg a kárpátukrán *motpouamtu* 'tör, zúz; kizsigerel; kiráz, kiporol' (HRICÁK). Vö. még ukr. *motpouamtu* 'porhó esik' (HRINČENKO); or. *motpocutb* 'szemerkél, szital' (DAL'). — Az ukrán szó eredete még nincs részleteiben tisztázva, valószínűleg a *momamtu* 'teker, csavar', ill. *metamtu* 'dob' és a *nompouamtu* 'kizsigerel; üt, zúz, tör' kontaminációja. (Az or. *motpocutb* eredetére I. VASMER, EtSlRusskJaz. II, 684.)

Nyusnyik ~ nucsnik. — Szintén Visken és Técsőn jegyeztem fel ezt a szót, megfelelően *nyusnyik*, ill. *nucsnik* alakban. Jelentése: 'tünemény; ördögfióka'. Rendszerint csintalan, pajkos gyerekre, illetve mozgékony, gyorskezü felnőltre

mondják: *Ojan mint a nyusnyik* (=csintalan, mozgékony stb.). Ma is közhasználatú szó. Forrása az ukr. Kárp. *нучник*: 1. 'éjjeli szellem', 2. 'olyan ember, aki éjjel jár-kelel, holdkóros' (HRICÁK), ez az ir. ukr. *нічник* 'ördög; éjjeliőr; éjjel járó-kelelő személy' (HRICENKO) *u*-zó változata. Megfelelő szó más szláv nyelvben is van. Vö. szb.-hv. *ночник* 'holdkóros; éjjeli kóborló; éjjeli szél' (HASZ.); szln. *nočnik* 'éjjeli kóborló; éjjeli szél' (PLETERŠNIK); cseh *nočník* 'éjjeliedény' (PSIJC.); szlk. *nočník* 'ua.' (SISJ.); le. *nocnik* 'éjjeli kóborló; holdkóros; éjjeliőr' (LINDE); or. *ночник* 'éjjeliőr; éjjeli madár; éjjeli kóborló; mécses' (DAL'). Mindezek a R. *nokt 'éj' származékai (vö. PREOBRAŽENSKIJ, EtSl. I, 614), amely ie. eredetű (МАЧЕК, EtSlČSl. 327; VASMER, RussEtWb. II, 229).

Perepász. — Szűk elterjedésű tájszó. Visken jegyeztem fel, jelentése: 'olyan terület (mező, gyümölcsös, kert stb.) melyet időszakonként, pl. a termés betakarítása, a fű lekasálása, illetve serkenése előtt felszabadítanak legelőnek'; átv. 'olyan udvar, veteményes-, ill. virágos kert stb., mely nincs jól elkerítve az aprómarhától' (*nem tam mit kel csinálni evel a keritissel, kász perepász az a kert*). A szó az ukr. Kárp. *пепенас* 'ua.' (HRICÁK) átvétele. — Praepozíciós összetétel: *nepe + nac* (<*nacmu* 'legeltet').

Póněj láda. — A címszóként feltüntetett kifejezést Técsőn jegyeztem fel, jelentése 'jó módú, gazdag'. Rendszerint a gazdagságukkal kérkedő személyek jelzőjeként használatos. Az idősebb korosztály képviselőinek emlékezete szerint a kifejezés onnan származik, hogy egy ruszin ember, aki lányát mindenáron férjhez akarta adni, a lánya gazdag hozományát így dicsérte: *Van neki póněj láda, dváccáty párna* (=tele láda, húsz párna). Az öreg rég meghalt, de a mondas még él, habár már rendszerint csak annak egyik felét — a *póněj láda* kifejezést használják. — A *póněj* az ukrán *повний* 'tele, telt' (HRICENKO) átvétele. Közszláv szó (VASMER, EtSlRusskJaz. III, 312; МАЧЕК, EtSlČSl. 377).

Potypinka. — A MTsz. Zemplénből közli 'valami gombafaj' értelmezéssel (MTsz. II, 203). A szót a kárpátaljai magyar nyelvjárások is ismerik: *putypinka* (Szurte), *pugypinka* (Palágy); jelentése 'mézszínű galóca (Armillaria mellea)'. — A szó az ukránból származik, vö.: ukr. Kárp. *пудпенька* 'Armillaria mellea' (HRICÁK); ukr. ir. *підпеньок* (G. *підпенька*) 'ua.' (HRICENKO).

Az ukrán szó prepozíciós összetétel: *пуд* (ir. ukr. *під*) + *пенька* (a *пень* 'tuskó, fatörzsök' származéka). A névadásnak az az alapja, hogy a gomba gyökereken és fatuskókon terem (RévaiLex. 13, 721). Hasonlóképpen a 'fatuskó' jelentésű *рънь szóból képződött a szlk. *podpinkí* 'valamilyen gomba' (CZAMBEL, Reč. 573), *podpňovka* obychajná 'Armillaria mellea' (Vel'ký Rusko—slovenský slovník II, 803); ALBERT PILÁT, OTTO UŠÁK: Atlas hub; é. n. Praha, [1970.] 65. kép); le. *opieňka* 'ua.' (SĪJP); cseh R. *opěňka* 'Pholiota' (МАЧЕК, EtSlČSl. 361); or. *опěнок* 'Agaricus fragilis' (DAL'); blg. *пънчѹшка* 'Armillaria mellea' (BългТълкReč.²). — A szláv szók etimológiájára vö.: VASMER, RussEtWb. II, 270; МАЧЕК, EtSlČSl., 361.

Prisztás. — Tarnócon jegyeztem fel 'mindenbe beleszóló, kötekedő személy' jelentésben. Forrása az ukrán *прусташ*: 1. 'ua.' (HRICÁK); 2. 'a felesége szüleinek házához házasodó vő' (HRINČENKO). A Szlatinán feljegyzett *prisztájla* 'züllött, lump személy' viszont az ukrán *прусташло* 'mindenbe beleszóló, kötekedő, alkalmatlankodó személy' (HRICÁK) átvétele. Vö. még ukr. *прусташ* 'az, aki valamihez odaáll, odaszegődik' (HRINČENKO), *прустая*: 1. 'ua.', 2. 'benősült vő' (HRINČENKO). — Az ukrán szók a prepozíciós összetételű *пу + цтamu* 'hozzááll, odatapad, csatlakozik stb.' származékai. — Mindkét szó etimológiailag összefügg a más átvételből származó *prisztács*-csal 'benősült vő', melynek forrása a szlovák *pristáč, pristáš* 'ua.' (KNIEZSA, SzlJsz. I, 447).

Pusztinya—puszténya. — Szűk területen, három máramarosi magyar nyelvjárásszigeten élő tájszó: *pusztinya* 'prédáló, pazarló' (Visk, Técső), *puszténya* 'léhűtő, csavargó' (Aknaszlatina). A szó ma is közhasználatú és minden korosztály ismeri. Nyelvünkbe az ukránból került. Vö.: ukr. Kárp. *пустиня*: 1. 'léha üresfejű ember'; 2. 'lakatlan terület, pusztaság'; 3. 'üres, elhagyott ház' (HRICÁK); ukr. *пустиня* 'pusztaság, semmiség' (HRINČENKO). Megfelelő szó a többi szláv nyelvben is van, de mindenütt csak 'pusztaság, sivatag' stb. jelentésben. Vö.: or. *пустыня* 'lakatlan terület, sivatag, pusztaság' (DAL'); le. *pustynia* 'ua.' (SĹJP.), cseh *pustina* 'ua.' (PSIJČ.); szlk. *pustina, pustatina* 'ua.' (SĹSJ.); szb.-hv. *pustinja* 'ua.' (HASz.); blg. *пустиня* 'ua.' (БѣлГѣлКРеѣ.²). Mindezek eredetére vö.: BRÜCKNER, SHet. 448; МАЧЕК, EtSĹČSl. 408; VASMER, RussEtWb. II, 468.

A *pusztinyának* a MTsz. (II, 234) által a Székelyföldről közölt *pusztijá*-hoz való viszonya további kutatást igényel.

Riza. — A szó Visken és Técsőn használatos. Jelentése: 'gerendákból készített vályúszerű csatorna', illetve 'árokyszerű természetes bemélyedés a hegyoldalon, melyben a kidöntött rönköket csúsztatják a hegyről az aljba; csúszda'. — Vö.: ukr. Kárp. *пузу, G. пуз* 'ua.' (HRINČENKO). — Eredete ismeretlen. A magyar szó egy ukrán *puza átvételére vallana, de ilyen nem mutatható ki.

Siska. — A szónak az ÉrtSz.-ban felsorolt jelentésein kívül KNIEZSA (SzlJsz. 476) a szót *suska* alakban és 'fenyőtoboz' jelentésben is közli Hétfaluból. Véleménye szerint ebben a jelentésben külön átvétel a bolgárból. Szlatinán is feljegyeztem a szót: *siska* 'fenyőtoboz'. Ennek forrása az ukrán *шиска* 'fenyőtoboz'; 'karácsonyi kalács'; 'a pipa fedele' (HRINČENKO), 'dudor, daganat; toronygomb' (VASMER III, 404). Megfelelő szó a többi szláv nyelvben is található (VASMER, RussEtWb. III, 404; BRÜCKNER, SHet. 562; KNIEZSA, SzlJsz. I, 476).

Verábazse, — Az Ungvár környéki Szürtén jegyeztem fel a szót, jelentése: 'bizisten'. Közlebbi forrása nem állapítható meg, annyi bizonyos, hogy vagy ukrán, vagy szlovák átvétel. Vö.: ukr. *вєрабожє* 'bizisten' (DZENDZELIVSKIJ, i. m. 150); szlk. *verabože* 'ua.' (SĹSJ.). Az ukrán szó ugyan a szlovákból való, de az északnyugat-kárpátaljai ukrán nyelvjárásokban elterjedten ismert, tehát

a magyarba ukrán közvetítéssel is bekerülhetett. — A szlovák nyelvjárási *vera* (irod. *veru*) 'bizony' (SISJ.) és a *bože* 'istenem' összetétele; vö.: szlk. *verubože* 'bizisten' (i. m.).

Zojás. — Az Ung-völgyi nyelvjárások szava, jelentése 'vastag, durva vászonlepedő' (melyet szapuláskor megtöltve hamuval a szapulókádban legfölül tesznek, s rajta keresztül szűrik a forró lúgot a szapulóra), 'hamvas'. A szó -s képzős származéka egy nem adatolható m. *zola 'hamu'-nak, ez viszont az ukrán *зола* 'hamu' (HRINČENKO) átvétele. Megfelelő szó még az oroszban, lengyelben és bolgárban (VASMER, i. m.; RusskJaz. II, 103; MLADENOV, EtR, 194).*

FODÓ SÁNDOR

Славянские заимствования в венгерских диалектах Закарпатской области

Изучение закарпатских венгерских диалектов, встречающихся на территории Советского Союза, является недостаточно разработанной областью венгерской диалектологии. Для восполнения этого недостатка в последнее время очень много было сделано преподавателями и студентами Кафедры венгерского языка и литературы, созданной в 1963-ом году в Ужгородском университете. До сих пор уже было написано несколько монографий о венгерских элементах местных украинских диалектов и был начат учет украинских элементов в местных венгерских диалектах.

В введении автор говорит о территориальном расположении здешних венгров, об их численности и диалектных особенностях их языка. После этого он рассматривает этимологию областных слов, записанных на этой территории. Он занимается следующими словами: *balamuta* 'головотяп', 'ветрогон', 'беда', 'неприятность', *brickál* 'брызгать', *cuhál* 'таскать', *csujes* 'Украинец', '(Прозвище)', *drácsol* 'пилить доски из кряжа', *dubovcsák* 'дубовик', *gemba* 'толстые губы', *holubinka* 'сыроежка', *hukán* 'невежда', 'горлодер', *hurbába* 'давка', *kanóka* 'коновка', *kazup* 'козуб', *kázse* 'каже', *keszelica* 'киселица', *kruconyika* 'вываренное тесто', *mont* 'выжимки', 'виноградная мезга' и т.д.

Автор рассматривает отдельные слова в рамках словарных статей и помимо венгерской специальной литературы он использует и данные местных украинских и словацких региональных словарей.

Ш. Фодо

* A TESZ. I. és II. kötetében alkalmazottakon kívül a cikkben a következő rövidítéseket használok: HRINČAK: М. А. Грицак, Словник українських народних говорів в Закарпатській області УРСР (cédulaanyag), Ungvár. — OŽEGOV: С. И. Ожегов, Словарь русского языка.⁸ Москва, 1970. — SISKJ.: Slovar Slovenskega Knjižnega Jezika. I. (A—H) —. Ljubljana, 1970—. — SIUkrM: Словник української мов. I—III—(A—3). Київ, 1970—1972—.